

QƏRİB SƏYYAH,

yaxud zülmətə nur çiləyən Dahi

Çeşmə-bəsirət sahibi Dahi Almaslı müasir Azərbaycan poeziyasında öz imzası ilə tanınan ədiblərimizdənədir. Özünü eşq aləminin "həm qulu, həm də şahı" adlandıran sənətkarın əsərlərini oxuduqca hiss edirsən ki, o, klassik poetik irsimizə dərinləndən bələddir. Lakin klassik poetik ənənənin uğurlu davamçısı olan Mirzə Dahinin yaradıcılığında daha çox ustad şairimiz Məhəmməd Füzulinin təsiri aşkar hiss olunur. Şair rübailərindən birində deyir:

Dahi, eşq aləminin həm quluyam, həm şahı,
Olmuşam batinü zahir sözünün ağahı.
Bir qədər meydə iki ələmi cəm eyləmişəm,
Qoyma yollarda, İlahi, bu qərib səyyahı!

Hüduzsuz şeir və ədəbiyyat çöllərimizin bu "qərib səyyahı"nın əsərlərinin əsas mövzusu eşq, təlqin etmək istədiyi fəlsəfi isə irfandır. Yəni Mirzə Dahi ilahi hikmətləri oxucusuna ötürmək üçün eşqdən bir vasitə kimi istifadə edir. Ona görə də müəllif öz oxucusunu eşq camını "bismillah" deyib nuş etməyə dəvət edir, bir mürşidi-kamil kimi bu fani dünyanın hiss-pasını könül aynasından silməkdə ona yardımçı olur. Qarələmini ilk eşq ilə, yəni Yaradənla bağladığı əhd-peymanın imzasına sadıq olmağa çağırır. Sözdə yox, yəni quru and içmə ilə deyil, əməldə məhəbbətə sadıqlığını isbat etməyə dəvət edir. Həqiqi aşiqin təsvirini vahid formula ilə təqdim edən şair oxucusunun yadına salır ki, onun "zahiri sevgi, dərunu eşq, canı isə məhəbbət"dir.

Səhv təəssürat yaranmaması deyə bildirməliyə ki, Dahi Almaslının əsərləri başdan-başa Quran və hədislərin bədii ifadəsi deyil. Səməvi kitabların hikmətləri də, ulu peyğənbərimizin qiymətli öyüdləri də ona öz fəlsəfi baxışlarını təsdiqləmək üçün dəstək olur. Dahinin misraları Nəsimi ilə başlanan Cavidlə tamamlanan təsəvvüfi baxışların yeni və fərqli interpretasiyasıdır ki, burada Nəbatinin də, Sabirin də nəfəsi duyulur. O, bir fəxriyyəsinə özünəqədərki həqiqət yolunun yolçularının cızdığı ciğir ilə yerdirdiyini belə bəyan edir:

Ədəbiyyət yolunun yolçusuyam,
Sirri-həq kəşfinə meydanəm mən.
Fərqi nə, İləviyəm, Müsəviyəm,
Odsəvər, yoxsa müsəlmanəm mən;
Həqqə yetməkdədir asudəliyim,
Həq deyən dillərə qurbanəm mən.
Mirzə Dahinin elm haqqında düşüncələri də maraqlı doğurur. O, elmin ilahi mənşəyə sahib olduğunu qənaətindədir. Ona görə də o, elmə ilahi hikmət

DAHI ALMASLI

İŞİĞİN AŞIĞIYƏM

kimi qiymət verir. Dahinin baxışları belədir ki, peyğənbərlər də, imamlar da həyat məktəbinin ulu müəllimləri, kainat akademiyasının ən mötəbər alimləridir. Bu hikmət sahiblərinin əsas məramı onlara ilahidən əmanət edilən elm ilə dünyanın nizamını qorumaqdır. Ona görə də Mirzə Dahi imam Hüseyinin dilindən belə deyir:

Adımız Ali-Mühəmməd, özümüz nuri-Xuda,
Gəlmişik elm ilə dünyayə verək nəşvü nüma.

Cəsəratlə filosof şair adlandırılacaq biləcəyimiz "zərərdən həqq öyrənən" Mirzə Dahinin şairlərində ənənədən gəlmə oksimoronların fərqli yozumu ilə də qarışlaşa bilirik. O, saqini məsciddə, zahidi meyxanədə axtarmağı tövsiyə edir. Məscidi meyxanədən, meyxanəni isə ondan soruşacağımızı məsləhət bilir. Çünki onun düşüncəsinə görə, elmi-eşqə vaqif olanlar alimlər deyil, divanələrdir. "Eşq gəldikdə ağıl aşiqə xoş gəlməz imiş", - deyən müəllif eşq ilə ağılı tərs mütənəsbilir. Dünyavü dinə sığmayan elmin eşq olduğunun bildirdən şair onun ilk öyrənənin də, öyrədəninin də Adəm babamı olduğunu, hər məktəbdə olduğu kimi eşq məktəbinin də öz imtahanının mövcudluğunu belə bəyan edir:

Öyrətdi Adəm oğluna, canü cahan nədir,
Eşq elminin nə hikməti var, imtəhan nədir.

Şair insanı "adilə alisi" adlandırır və bəşərin əşrəfi olan bizləri "yox içrə varı"ımızı görməyə çağırır. Onun düşüncəsi belədir ki, mərifət hafizi olan şəxslər Quran hafizlərindən daha üstündürlər. Belə ki, həqiqəti bilmək bir fəzilətdirsə, ona əməl etmək daha böyük üstünlükdür. Ona görə də şair belə söyləyir:

Demirəm, müşəfi öyrənmə, şəriət bilmə,

Mərifət hafizi ol, hafizi-Quran olma.

Mirzə Dahi haqqa təşnə olmayan canlı bəşəri ölü bilir. Elm öyrənməyi, həqiqəti aramağı insan oğlunun əsas vəzifəsi sayır. Elmsiz insanı "ölü bir can" adlandırır və ölü can olmaqdan, ölməyi üstün tutur.

Şair əməli ilə ədəbiyyət qazanmağın tərəfdarıdır. Onun fikrincə, hər bir kəs bunun üçün çalışmalıdır. Ən azından özündən sonra bir iz qoymalı, xeyirxah əməllərində yaşamaqdadır. Şair xırda bir çeşmənin lazımlı damlası olmağı böyük okeanın üzünə çıxan lüzumsuz köpük olmaqdan üstün tutur. Ona görə də Mirzə Dahi böyük ustadı Nizami kimi oxucusuna belə məsləhət verir:

Ədəbiyyət sözünü şərh elə öz ömrünlə,

Damla ol, çeşmədə çağla, kəfi-ümman olma.

Mirzə Dahi şəhidlik mərtəbəsinə aşiqliyin ən ali məqamı hesab edir. Aqillərə zülm, ariflərə tənə edən, aşiqlərə divan tutmağı öyrədən bu dünyanı məzəmmət edərək ona meydan oxuyanları ram etməsinə bədii dillə belə təsvir edir:

Meydanə girən ərlərə al şərbət içirdib,

Torpaqda şirin yatmağı öyrətdi bu dünya.

Mirzə Dahi qüssə və qəmi ən qəti cinayətkarlar bilir. Müəllif ona təəccüb edir ki, niyə bu qədər insanın qatili olan qüssə və qəm cəzasız qalır, niyə dərd və qubar üçün məhbəs qəti imkan tədbiri təbiq edilmir? Bunu ədalətsizliyin ən bariz nümunəsi hesab edən sənətkar şairləri də dünya bazarında göz yaşlarını sataracaq alıcılarını ağıladan sənətkarlara bənzədir, şeiri isə qəm meyvaləri hesab edir.

Maraqlıdır ki, əhli-mərifətin şirin yuxuya daldığı, cəhələtin isə utanmadan can çətdiği, vəfa mizanının itdiyi, haqq tərəzilərinin çəkmədiyi bir dövrdə Dahi Almaslının fəlsəfi məzmunlu şairlərində cavabdan çox sual var. Lakin onun qaldırdığı fəlsəfi sorular bəzən hər hansı dolğun cavabdan daha çox informasiya verir. Çünki bu əsərlərin lirik qəhrəmanı həqiqət üçün hər nəyi varsa, fəda etməyə hazırdır.

Biz Dahi Almaslının "İşığın aşiqiyəm" adlı kitabındakı şeirlərinin onun müəllifinin altmış yaşının ərəfində bir daha təkrar gözənd keçirdik. Son qənaətimiz isə bu oldu ki, sözügedən kitabda toplanan poeziya nümunələrinin mərkəzində yarıdan və bəşər problemi durur. Topladakı əsərlərin müəllifi isə bu problemi islam teosofiyası nöqtəyi-nəzərindən həll etmək istəyir. Həll prosesində onun təklif etdiyi bütün düsturların əsas vahidi isə eşqdır.

12.11.2024

Əzizəgə NƏCƏFZADƏ,
filologiya elmləri doktoru, dosent
Qarabağ Universitetinin
Filologiya kafedrasının müdiri